

GRAŻYNA KAROLEWICZ

Z BADAŃ NAD WEZWANIAMI KOŚCIOŁÓW

Ważne miejsce w badaniach nad kultami świętych zajmuje zagadnienie patrociniów. H. Delehaye uważa je nawet za punkt wyjścia w studiach nad kultami, gdyż tytuły kościołów są wyrazem oficjalnego kultu Kościoła¹. Wezwania rzucają światło nie tylko na wiele problemów życia religijnego, np. pomagają w odtworzeniu mentalności religijnej społeczeństwa, prądów ideowych, ośrodków misyjnych, szlaków pątniczych, walk o reformę Kościoła, zaangażowanie poszczególnych grup społecznych w rozpowszechnianie czci świętych. Otwierają one ponadto możliwości naświetlania wielu innych zagadnień życia społecznego, jak np. osadnictwa, dróg handlowych, kontaktów i wpływów międzynarodowych.

Badania nad wezwaniami mają już długą tradycję w literaturze europejskiej. Zwiastunem tego typu zainteresowań jest książka Geoffroy de Bussero pt. *Liber Notitiae sanctorum Mediolani*, napisana w latach 1304-1311². Autor ten sporządził wykaz świętych czczonych w diecezji mediolańskiej. Wprawdzie we Włoszech nie miał on w tej dziedzinie naśladowców w żadnej epoce, ale w innych krajach europejskich historiografia na ten temat jest obfita. Zestawiają ją zwłaszcza dwaj autorzy: J. Dorn w r. 1917³ oraz Delehaye w r. 1930⁴. Dalszy rozwój badań nad patrociniami w Europie śledzić można w „*Analecta Bollandiana*”, gdzie podaje się regularnie informacje o wybranych publikacjach w tej dziedzinie i ich wartości naukowej⁵. Szczególne zasługi w badaniach

¹ *Loca sanctorum*. „*Analecta Bollandiana*” T. 48: 1930 s. 25.

² Zwraca na to uwagę Delehaye (tamże s. 26).

³ *Beiträge zur Patrozinienforschung*. „*Archiv für Kulturgeschichte*” Bd. 13: 1917 s. 9-49, 220-225.

⁴ Jw. s. 5-64.

⁵ Omówienie prac o patrociniach po r. 1930 spotykamy w następujących tomach: „*Analecta Bollandiana*” T. 51: 1933 s. 161-165; T. 54: 1936 s. 423-426; T. 55: 1937 s. 395-399; T. 57: 1939 s. 424-428; T. 60: 1942 s. 258-262; T. 61: 1943 s. 292; T. 65: 1947 s. 298-299; T. 69: 1951 s. 422-431; T. 72: 1954 s. 449-461; T. 76: 1958 s. 444-446; T. 79: 1961 s. 481-484; T. 82: 1964 s. 452 n.; T. 84: 1966 s. 532-535; T. 85: 1967 s. 536-538; T. 86: 1968 s. 428-431; T. 89: 1971 s. 219-222 i 236-237; T. 90: 1972 s. 454 n.

nad tytułami kościołów położyli Niemcy, Austriacy i Szwajcarzy, w mniejszym stopniu Anglicy i Francuzi. Problem patrociniów jako przedmiot badań jest bardzo złożony. Autorzy stoją przed koniecznością wyboru terenu. W wielu wypadkach dokonują również wyboru patrocinium, zwłaszcza wtedy, gdy przedmiotem badań jest większy obszar.

Próby uchwycenia zjawiska w skali europejskiej występują w historiografii bardzo sporadycznie. Przykładem tego typu prac jest książka A. Z. Husimana o kulcie św. Pankracego⁶, A. Lecoy de la Marche o kulcie św. Marcina⁷ oraz praca zbiorowa pod redakcją M. Baudot o kulcie św. Michała Archanioła⁸. Wymienione pozycje są dowodem jak bardzo trudnym przedsięwzięciem jest podjęcie badań na szczeblu europejskim. Wszechstronne opracowanie tematu w tak szerokim zakresie przekracza chyba możliwości jednego autora, o czym świadczy książka Huismana⁹. Udaną inicjatywą wydaje się podjęcie pracy zespołowej, jak to ma miejsce w wydawnictwie o Michale Archaniele, gdzie poszczególni historycy przeprowadzają studium na terenie własnych krajów. Szkoda jednak, że na tej interesującej książce odbił się ujemnie fakt niezastosowania jednolitej metody. W pracy poruszono różne przejawy kultu. W zakresie patrociniów spotykamy tam opracowania o charakterze czysto materiałowym, wyszczególniające miejscowości z tytułami kościołów, a nawet kaplic¹⁰ oraz prace o charakterze bardziej syntetycznym¹¹. Dotkliwie daje się we znaki brak podsumowania i wyciągnięcia wszechstronnych wniosków, na które pozwala przytoczony przez poszczególnych autorów materiał. Wspomniane książki są dowodem, jak bardzo palącą potrzebą jest wspólna dyskusja na szczeblu europejskim i ustalenie jednolitych metod pracy przed podjęciem tego rodzaju studium. Dopiero wtedy będzie podstawa do porównań i wykazania wzajemnych związków i wpływów tak niezbędnych dla wszechstronnego naświetlenia problemu. O zrozumieniu potrzeby wymiany myśli w szerszej skali i koordynowania studiów świadczą międzynarodowe kolokwia history-

⁶ *Die Verehrung des heiligen Pancratius in West-und Mitteleuropa*. Haarlem 1939.

⁷ *Saint Martin*. Tours 1881.

⁸ *Millénaire monastique du Mont Saint-Michel*. T. 3.. *Culte de Saint Michel et pèlerinages au Mont*. Sous la direction de Marcel Baudot. Paris 1971.

⁹ P. Grosjean zarzuca Huismanowi brak właściwej metody przy opracowywaniu tematu, uważa obranie za przedmiot badań tak obszernego terytorium za nierealne i zaleca bardzo znaczne ograniczenie terenu „*Analecta Bollandiana*”. T. 60: 1942 s. 258n.).

¹⁰ Np. P. Morel. *Saint-Michel dans 1e titulaire et le patronage des lieux de culte et dans la toponymie française*. W: *Millénaire monastique...* s. 127-231.

¹¹ Np. H. Moreu-Rey. *La dévotion à Saint Michel dans les pays catalans*. Tamże s. 369-388 oraz J. Kłoczowski. *Le culte de l'archange Saint-Michel dans la Pologne médiévale*. Tamże s. 511-520.

ków¹². Dla historii wezwań szczególne znaczenie miało międzynarodowe kolokwium w Warszawie w 1971 roku. Podjęto tam bowiem decyzję opracowania wezwań w skali europejskiej¹³.

Rzadko trafiają się również pozycje na temat wezwań dotyczących całego kraju. Przykładem są artykuły: F. Hatheyera¹⁴ o wezwaniach kościołów parafialnych w Austrii oraz artykuł Z. Bohača¹⁵ o wezwaniach kościołów romańskich w Czechach. Są to w zasadzie w obu wypadkach zestawienia wezwań opatrzone komentarzem.

Formą najczęściej spotykaną w studiach nad wezwaniami jest skoncentrowanie uwagi na małym odcinku terytorialnym: arcybiskupstwie, diecezji lub rejonie, przy czym przedmiotem badań jest albo jedno wezwanie, albo wszystkie odmiany wezwań występujące na wybranym terenie. Publikacje tego typu są liczne¹⁶. Różnią się one jednak sposobem opracowania. Są monografie omawiające wyczerpująco metodę badań, w czym celuje szczególnie historiografia niemiecka¹⁷. Niektóre z nich koncentrują uwagę wyłącznie na patrociniach, jak to ma miejsce, np. w pracy W. Marschalla¹⁸ czy H. Finka¹⁹, w innych patrocinia występują jako jeden z elementów kultu w kontekście jego bardzo różnorodnych przejawów. Przykładem tego typu prac są monografie takich auto-

¹² Chodzi tu o spotkania Międzynarodowej Komisji Porównawczej Kościołów powołanej do życia w Rzymie w r. 1955, która organizuje zjazdy historyków zainteresowanych problematyką kościelną. U. Borkowska. *Kartografia i historia społeczno-religijna na międzynarodowym kolokwium w Warszawie*. „Zeszyty Naukowe KUL” R. 15: 1972 nr 4 s. 76.

¹³ Tamże s. 79.

¹⁴ *Die Pfarrpatrozinien der Diözesen Österreichs*. „Zeitschrift für katholische Theologie” Bd. 72: 1950 s. 213-222.

¹⁵ Np. *Patrocinia romanských kostelů v Čechách*. „Historická Geografie” T. 8: 1972 s. 31-52.

¹⁶ Np. M. R. Irmisch. *Beiträge zur Patrozinienforschung im Bistum Merseburg, Sachsen und Anhalt*. Bd. 6: 1930 s. 44-176; F. Hiller. *Die Kirchenpatrozinien des Erzbistums Bamberg*. Bamberg 1932; G. Hofmann. *Kirchenheilige in Württemberg*. Stuttgart 1932; R. Couffon. *Répertoire des Eglises et Chapelles du diocèse de Saint-Brieuc et Trequier*. Saint-Brieuc 1939-41; L. Korth. *Die Patrozinien der Kirchen und Kapellen im Erzbistum Köln*. Düsseldorf 1904; R. Henggeler. *Die Patrozinien im Gebiete des Kantons Zug, eine orts und heiligengeschichtliche Studie*. Zug 1932 itp.

¹⁷ Cenne zasługi w metodzie badań nad wezwaniami położyli szczególnie: Dorn (jw.) oraz: *Patrozinienforschung und Ortsnamenkunde*. „Zeitschr. f. Ortsnamenforschung” Bd. 8: 1932 s. 3 nn; H. Fink. *Die Kirchenpatrozinien Tirols*. Passau 1928; W. Deinhard. *Patrozinienkunde*. „Historisches Jahrbuch” Bd. 56: 1936 s. 174 nn.; J. Triet. *Patrozinienforschung und Kulturgeographie*. „Historische Zeitschr”. Bd. 134: 1926 s. 319 rn.

¹⁸ *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonats Breslau*. Köln 1966.

¹⁹ Jw.

rów, jak W. Stüwer²⁰, J. M. B. Clauss²¹, H. C. Peyer²², R. Lecotté²³ czy J. Fourné²⁴. Szczególnie ci autorzy, którzy badają tylko jeden rodzaj wezwania na małym odcinku terytorialnym, mają możliwość poświęcenia większej uwagi bardzo licznym przejawom kultu, w czym szczególnie wyróżnia się historiografia francuska.

Prócz literatury dotyczącej bezpośrednio patrociniów czy kultów duże usługi w tym zakresie oddają również prace traktujące to zagadnienie ubocznie. Są to wszelkiego rodzaju monografie o kościołach, jak np. kilkutomowa praca J. Lebeuf²⁵ o historii Paryża i diecezji paryskiej w której autor przedstawia dzieje poszczególnych miejscowości i kościołów uwzględniając również wezwanie. Są prace poświęcone wyłącznie historii świątyń w poszczególnych miejscowościach, nie wykluczając wezwania (np. prace J. George, F. Lesueur, J. Brosse, H. Lutsch)²⁶. Bogaty materiał do wezwań znaleźć można również w słownikach geograficznych²⁷ i pracach związanych z folklorem²⁸.

Dotkliwie daje się odczuć w literaturze europejskiej dotyczącej patrociniów brak mapy jako niezbędnego środka do zilustrowania terytorialnego ich rozmieszczenia. Prace są często pozbawione w ogóle map, a jeżeli spotyka się próby kartograficznego przedstawienia zjawiska wezwań²⁹, to ich przejrzystość i czytelność przedstawia jeszcze dużo do życzenia. Stąd palący postulat opracowania jednolitych metod kartograficznych przedstawiania wezwań.

²⁰ *Die Patrozinien im Kölner Grossarchidiakonot Xanten. Beiträge zur Kulturgeschichte des Niederrheins.* Bonn 1938.

²¹ *Die Heiligen des Elsass in ihrem Leben, ihrer Darstellung in der Kunst Düsseldorf.* Schawann 1935.

²² *Stadt und Stadtpatron im mittelalterlichen Italien.* Zürich 1955.

²³ *Recherches sur les cultes populaires dans l'actuel diocèse de Meaux (Département le Seine-Marne).* Paris 1953.

²⁴ *Le culte des Saints dans le canton de Flers.* Flers 1961.

²⁵ *Histoire de la ville et de tout le diocèse de Paris.* T. 1-6. Paris 1883-1893.

²⁶ J. George. *Les églises de France.* Paris 1933; F. Lesueur. *Les églises de Loire-et-Cher.* Paris 1969; *Histoire générale des Eglises de France, Belgique, Luxembourg, Suisse.* Rédacteur en chef J. Brosse. T. 1-4. 1965-1968; H. Lutsch. *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien.* Bd. 1-4. Breslau 1886-1894.

²⁷ Np. *Dictionnaire géographique et administratif de la France.* Sous la direction de P. Joanne. T. 1-6. Paris.

²⁸ Np. *Dictionnaire topographique de la France comprenant les noms de lieux anciens et modernes publié par ordre du ministre de l'éducation nationale et sous la direction du Comité des travaux historiques et scientifiques;* A. van Gennep. *Manuel de folklore français contemporain.* Paris 1937-1952.

²⁹ Np. E. G. Bowen. *The Settlements of the Celtic Saint in Wales.* Cardiff 1954, 53 cartes et plans; E. Bernleithner. *Kirchenhistorischer Atlas von Österreich.* Wien 1966, Patrozinien I-V.

W Polsce badania nad wezwaniami nie są bynajmniej zaawansowane. Rzadko spotkać można prace poświęcone wyłącznie temu zagadnieniu, a jeśli są, to nie przekraczają one objętości niewielkich artykułów, jak np. opracowanie hasła o patrociniach przez A. Gieysztorą i J. Szymańskiego³⁰, artykuły: ks. T. Łasia o kulcie św. Klemensa³¹, J. Zatheya o kulcie św. Idziego³², czy ks. B. Kumora o wezwaniach maryjnych³³. Bardzo pozytywną cechą wspomnianych wyżej opracowań jest przedstawienie patrociniów na tle europejskim, czego nie spotyka się zasadniczo w literaturze obcej.

Planowe prace nad wezwaniami podjęto ostatnio w Instytucie Geografii Historycznej Kościoła w Polsce przy KUL. Instytut jest w pierwszym etapie prac nad inwentaryzacją patrociniów na historycznych ziemiach Polski. Pierwsze wyniki tej inwentaryzacji sygnalizowano już w komunikacie o wezwaniach dla większości obszarów Polski szesnastowiecznej³⁴ oraz o wezwaniach kościołów klasztornych Polski osiemnastowiecznej³⁵. Tego typu zestawienia pozwalają na uchwycenie rodzajów wezwań oraz natężenie ich występowania w określonym czasie i są punktem wyjścia do dalszej analizy zjawiska.

Wezwania były również u nas przedmiotem badań przy okazji rozpatrywania kultu niektórych świętych jako jeden z jego przejawów, jak np. św. Floriana³⁶, Jerzego³⁷, Andrzeja³⁸, Michała Archanioła³⁹, czy Mar-

³⁰ *Patrocinia. Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII.* Pod red. G. Labudy i Z. Stiebera. T. 4. Wrocław 1970 s. 44n.

³¹ *Przedtrydencki kult św. Klemensa Rzymskiego w diecezji krakowskiej w świetle wezwań kościołów.* „Rocz. Teol. Kanon.” T. 14: 1967 z. 4 s. 39-53.

³² *Z dziejów kultu św. Idziego w Polsce.* „Życie i Myśl” R. 2: 1951 t. 9/10 s. 274-310.

³³ *Najśw. Maryja Panna jako patronka kościołów parafialnych w archidiecezji sędzickim, wojnickim i prepozyturze tarnowskiej (do końca XVI w.).* „Nasza Przeszłość” T. 9: 1959 s. 357-367.

³⁴ G. Karolewicz. *Komunikat o mapach wezwań kościołów w Polsce w końcu XV w.* „Rocz. Hum.” T. 16: 1968 z. 2 s. 138-140.

³⁵ *Ta ż. Wezwania kościołów klasztornych. W: Zakony męskie w Polsce w 1772 r.* Praca zbiorowa. Materiały do atlasu historycznego chrześcijaństwa w Polsce. Lublin 1972 s. 91-113; *ta ż. Wezwania kościołów dominikańskich.* „Sprawozd. Tow. Nauk. KUL” 1971 nr 19 s. 105-110.

³⁶ K. Dobrowolski. *Dzieje kultu św. Floriana w Polsce do połowy XVI w.* Warszawa 1923.

³⁷ Ks. J. Swastek. *Przedtrydencki kult św. Jerzego Kappadockiego w diecezji krakowskiej w świetle wezwań kościołów.* „Roczn. Teol. Kanon.” T. 14: 1967 z. 4 s. 7-26.

³⁸ O. A. Bazielić. *Początki kultu św. Andrzeja apostoła w Polsce.* „Nasza Przeszłość.” T. 7: 1958 s. 257-275.

³⁹ J. Kłoczowski. *Kult św. Michała w Polsce średniowiecznej.* „Zesz. Nauk. KUL” R. 14: 1971 z. 4 s. 19-27.

cina⁴⁰. Ks. W. Schenk sygnalizuje również wezwania kościołów w pracy o kulcie świętych w Polsce⁴¹. Wezwania uwzględnione są w monografiach poświęconych rozwojowi sieci parafialnej na wybranych terytoriach⁴², a także w pracach z zakresu historii sztuki. Przykładem tych ostatnich są katalogi zabytków sztuki w Polsce⁴³. Bogaty materiał zawierają również monografie zakonne⁴⁴ i *Słownik geograficzny*⁴⁵. Prace tego typu uwzględniają wezwanie, czas jego nadania, zmiany, jakim podlegało. Ponieważ jednak temat związany z tytułami kościołów potraktowany jest w nich ubocznie, materiał o wezwaniach pozbawiony jest zupełnie interpretacji. Cenne dla badań nad interesującym nas zagadnieniem są również prace o charakterze materiałowym. W tym zakresie inwentarz kultu maryjnego w diecezji tarnowskiej w opracowaniu ks. W. Smolenia ma szczególne znaczenie⁴⁶. Oprócz wezwania kościoła autor podaje inwentarz kaplic, ołtarzy, obrazów, naczyń liturgicznych, bractw, dzwonów, rzeźb, feretronów, sztandarów itp. poświęconych NMP. Wezwanie pozostaje tu w kontekście bardzo różnorodnych przejawów kultu maryjnego.

Dalsze planowe studia nad patrociniami w Polsce są potrzebą bardzo palącą. Powinny iść one dwoma torami. Z jednej strony należałoby podejmować badania sondażowe na małych odcinkach terytorialnych, jak np. archidiaconat, diecezja lub rejon. Chodziłoby o uchwycenie wezwań w całym kontekście innych przejawów kultu i kultury na badanym

⁴⁰ G. Karolewicz. *Kult św. Marcina w Polsce do schyłku XVI w.* „Studia Theolog. Vars.” 8: 1970 nr 1 s. 421-445 (mapa).

⁴¹ *Kult świętych w Polsce — zarys historyczny* „Roczn. Teol. Kanon.” T. 13: 1966 s. 77-102.

⁴² Np. P. Szafran. *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*. Lublin 1958; A. Olczyk. *Sieć parafialna biskupstwa warmińskiego do roku 1525*. Lublin 1961; E. Wiśniowski. *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu*, Warszawa 1965; ks. B. Kumor. *Archidiaconat sądecki. Opracowanie materiałów źródłowych do Atlasu historycznego Kościoła w Polsce*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kośc.” T. 8-9:1964; tenże. *Prepozytura tarnowska. Opracowanie materiałów źródłowych do Atlasu historycznego Kościoła w Polsce*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kośc.” T. 12: 1966 s. 207-288.

⁴³ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Pod red. J. Szablowskiego. T. 1-11. Warszawa 1951-1971.

⁴⁴ Np. Wołyński (J. M. Giżycki). *Wiadomości o dominikanach prowincji litewskiej*. Cz. 1. Kraków 1917; tenże. *Z przeszłości karmelitów na Litwie i Rusi*. Cz. 2. Kraków 1918; S. Załęski TJ. *Jezuici w Polsce*. T. 4. Kraków 1904-1905.

⁴⁵ Pod red. F. Sulimierskiego i B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. T. 1-15. Warszawa 1880-1902.

⁴⁶ *Inwentarz kultu maryjnego w diecezji tarnowskiej*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kośc.” T. 1: 1959 z. 1 s. 81-133 t. 1:1960 z. 2 s. 100-131, t. 2: 1961 z. 1-2 s. 237-282, t. 4: 1962 s. 331-342.

terenie. Dopiero bowiem dokładne ich przeanalizowanie rzucić może światło na miejsce, jakie zajmowało patrocinium w kulcie. Nie zawsze np. brak zmiany w wezwaniu kościoła na przestrzeni stuleci świadczy o ciągłości kultu lub jego jednakowym nasileniu we wszystkich okresach historycznych. W niejednym wypadku mógł on zupełnie zamierać na rzecz nowych, narastających, bardziej atrakcyjnych czy modnych kultów. Wezwanie zostało niezmienione, ale stanowiło jedynie formalną nazwę kościoła, wokół którego już inne kultury utorowały sobie drogę, przejawiające się w nowo fundowanych kaplicach, bractwach, sprowadzaniu relikwii świętych lub obrazów itp. Wspomniany wyżej inwentarz kultu maryjnego ks. Smolenia⁴⁷ wskazuje np. jak kult maryjny wypierał inne kultury w wielu świątyniach diecezji tarnowskiej, choć większość spośród nich nie była bynajmniej poświęcona NMP.

Oprócz prac sondażowych należałoby kontynuować pracę nad rejestracją wezwań na terenie historycznych ziem polskich. W tym zakresie byłoby wskazane w najbliższym czasie przygotowanie materiału dla różnych okresów historycznych. Najtrudniejszy do opracowania jest okres najwcześniejszy (do XV w.) z powodu braku podstawy źródłowej. Kodeksy dyplomatyczne czy akty fundacyjne kościołów w niewielkim procencie pozwolą na ustalenie wezwań tych najpierwszych kościołów na terenie naszego kraju. Wiek XV jest już bogatszy w źródła dzięki księgom uposażeń. Dla XVII-XVIII w. szczególnie cennym źródłem są wizytacje kościołów i parafii. Kwestionariusz badawczy powinien być szczególnie rozbudowany dla momentu nadania wezwań. Powinien uwzględniać oprócz możliwie precyzyjnej daty pytania: skąd wezwanie przyszło, kto je nadał, jakimi motywami się kierował przy wyborze⁴⁸. Byłoby również wskazane uwzględnienie charakteru kościoła (katedra, kolegiata, parafia, kościół klasztorny, szpitalny, filialny itp), jak również wyodrębnienie świątyń powstałych we wsiach i w miastach. Taki kwestionariusz pozwoli nie tylko na uchwycenie poszczególnych warstw chronologicznych, ale również pewnych prawidłowości przy nadawaniu wezwań. Opracowanie wezwań od końca XIX w. nie nastrecza poważniejszych trudności dzięki możliwości wykorzystania jednolitej, pod względem treści i czasu powstania, bazy źródłowej, jaką stanowią schematyzmy diecezjalne. Najłatwiej chyba będzie wyjść od okresu późniejszego, a potem metodą retrospektywną opracować okresy wcześniejsze.

Wyniki takiej inwentaryzacji wezwań Kościoła rzymskokatolickiego w jednym okresie czasu (w r. 1914) w oparciu o schematyzmy diecezjal-

⁴⁷ Tamże

⁴⁸ Te problemy stawiają metodolodzy wezwań, np. F i n k, jw. s. 6.

ne chcemy poniżej przykładowo zaprezentować. Teren, jaki uwzględniono, obejmuje następujące metropolie: mohylowską (w skład której wchodziła archidiecezja mohylowska i diecezje: wileńska, żmudzka i łucko-żytomierska), warszawską (w skład której wchodziła archidiecezja warszawska oraz diecezje: krakowska, włocławska, płocka, lubelska, sandomierska i augustowska), gnieźnieńska i poznańska (w skład których wchodziły archidiecezje gnieźnieńska i poznańska i w charakterze sufraganii diecezja chełmińska), lwowską (w skład której wchodziła archidiecezja lwowska oraz diecezje: przemyska i tarnowska); ponadto dwie diecezje: wrocławską i warmińską podległe bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Olbrzymia większość kościołów przebadanego terytorium należy do ziem etnograficznie polskich w dorzeczu Wisły i Odry, gdzie organizacja Kościoła rzymskokatolickiego powstała w X-XV w. Poza tym wchodzi tu w grę ziemie historycznego państwa polsko-litewskiego na wschód od Bugu (z późniejszą organizacją kościelną, kształtowaną w XV-XVII w.) oraz część imperium rosyjskiego i Prus, gdzie mamy do czynienia z bardzo rzadką siecią kościołów katolickich powstałych dopiero w XIX w., współistniejących na wschodzie z licznymi cerkiewiami prawosławnymi, a na zachodzie z kościołami protestanckimi.

Dzięki schematyzmom diecezjalnym z r. 1914⁴⁹ uzyskano ogromny materiał odnośnie do wezwań dla 6599 kościołów. Dla 300 kościołów brak było wezwań w schematyzmach. Z tego 156 udało się uzupełnić⁵⁰.

⁴⁹ Schematyzmy podają zwykle aktualne wezwanie kościoła. Spośród przebadanych diecezji w r. 1914 w schematyzmach diecezji wrocławskiej i chełmińskiej brak było informacji dotyczących wezwań kościelnych. Wobec tego opracowano na ich podstawie tylko sieć kościołów, natomiast wezwania odtworzono na podstawie schematyzmu z r. 1912 dla diecezji wrocławskiej, zaś z r. 1928 dla chełmińskiej. Były to najbliższe r. 1914 schematyzmy informujące o wezwaniach. Schematyzm z r. 1928 pozwalał na ustalenie wezwań z r. 1914, gdyż opracowano w nim historię kościołów od momentu fundacji uwzględniając również zmiany zachodzące w tytułach kościelnych. W związku z reorganizacją administracji kościelnej nie wszystkie kościoły diecezji chełmińskiej z r. 1914 znalazły się w obrębie tej diecezji w r. 1928. Stąd zaszła konieczność wykorzystania schematyzmu diecezji gdańskiej z r. 1925, a nawet schematyzmów współczesnych (diecezji gorzowskiej i warmińskiej z r. 1967) uwzględniających historię wezwania.

⁵⁰ Oprócz schematyzmów pomijających wezwania kościelne w r. 1914 prawie wszystkie spośród nich zawierają częściowe luki w mniejszym lub większym stopniu w granicach od 37 do 1. Najwięcej braków miały diecezje terenów wschodnich, jak: przemyska, żytomierska, mohylowska i lwowska. Luki te zostały w miarę możliwości uzupełnione. Źródłem je uzupełniającym były w pierwszym rzędzie schematyzmy najbliższe r. 1914, np. schematyzm diecezji włocławskiej i krakowskiej z r. 1920, przemyskiej z r. 1912. Wyzyskano również schematyzmy z bardziej odległych lat, ale informujące o historii kościołów i wezwań, jak np. schematyzm lwowski z r. 1932, czy częstochowski z r. 1968. Inną metodą uzupełniania luk było wykorzystanie źródeł

Mamy więc do czynienia z 6755 kościołami o ustalonych wezwaniach. Pozostało jeszcze 144 (nie licząc kościołów w trakcie budowy), co stanowi ok. 2% znanych wezwań. Wprawdzie schematyzmy uwzględniają podział na kościoły katedralne, parafialne, filialne, klasztorne, szpitalne itp., ale w niniejszym artykule, gdzie przedstawiony zostanie stan tylko z r. 1914 — bez uwzględnienia metryki kościołów — to rozróżnienie nie byłoby celowe. Olbrzymia ich większość powstała w średniowieczu, a funkcje ich w ciągu wieków ulegały zmianom, np. wiele kościołów niegdyś klasztornych po kasacie zakonów w XIX w. stało się parafialnymi. Określenie powyższych funkcji kościołów ważne jest w momencie nadania patrocinium. Większość przebadanych schematyzmów nie podaje wezwań kaplic. Z uwagi na to w niniejszym artykule zostały one w zasadzie pominięte. Wyjątek stanowią jedynie wypadki, gdzie jak to miało miejsce na wschodnich terenach interesującego nas okresu, kaplice pełniły funkcje kościołów filialnych.

Zgromadzony materiał trzeba było wstępnie uporządkować i sklasyfikować. W literaturze przedmiotu klasyfikacji wezwań dokonywano według różnych kryteriów. Brano np. pod uwagę przedmiot kultu. Wyodrębniano więc patrocinia dotyczące trzech osób Boskich, Najśw. Marii Panny, aniołów oraz świętych uszeregowanych w porządku alfabetycznym, jak to ma miejsce w artykule von F. Hatheyera⁵¹. Wielu autorów przyjmuje jako kryterium zasięg kultu oraz element chronologiczny. W tym pierwszym wypadku chodzi o wezwania występujące powszechnie w całym Kościele rzymskokatolickim, jak np. święci ewangeliczni

wcześniejszych i opracowań. Np. niektóre wezwania kościołów klasztornych uzupełniono z tabel Garampiego (zob. przyp. 35), źródła z końca XVIII w. W takich wypadkach starano się zweryfikować wezwanie ze schematyzmami współczesnymi, np. dla kościoła w Zakliczynie brak wezwania w schematyzmie z r. 1914. Tabele Garampiego podają wezwanie Matki Boskiej Anielskiej. Schematyzm diecezji tarnowskiej z r. 1972 potwierdza to wezwanie. Stąd wniosek, że na przestrzeni od XVIII w. do dziś nie uległo ono zmianie. W niektórych jednak wypadkach nie udało się potwierdzić informacji w schematyzmach współczesnych, np. dla filii Woroszyłówki położonej w diecezji kamienieckiej ustalono wezwanie na podstawie *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego* (T. 13. Warszawa 1893 s. 959) — św. Mateusza ap., informacja z końca XIX wieku. Nie ma w tej chwili dostępu do innych materiałów, tymczasem więc trzeba się zadowolić tą informacją. Z opracowań wykorzystano np. dla diecezji wrocławskiej prace Hermanna Neulinga (*Schelsiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*. Breslau 1902) i Hansa Lutscha (*Die Kunstdenkmäler*. Bd. 3. Breslau 1891, Bd. 4. 1894). Pozostałe 144 braki dotyczą przede wszystkim terenów wschodnich i północnych, nie wchodzących aktualnie do państwa polskiego, stąd uzupełnienie ich nastęrcza poważniejsze trudności. Jest jednak nadzieja, że kwerenda archiwalna, którą zamierza się w dalszym etapie pracy przeprowadzić, da pozytywne rezultaty.

⁵¹ Jw. s. 214-216.

czy święci tacy, jak np. św. Marcin czy Mikołaj, oraz wezwania o charakterze tylko lokalnym, występujące na określonym terenie, np. w kraju czy diecezji⁵². Biorąc pod uwagę chronologię historycy wezwań wyodrębniają m.in. świętych ewangelicznych, męczenników rzymskich pierwszych wieków chrześcijaństwa, świętych frankońskich, świętych czasów wypraw krzyżowych i późnego średniowiecza itp.⁵³ Stosuje się również klasyfikację, której kryterium jest element narodowościowy⁵⁴. W tym wypadku oddzielnie szereguje się świętych angielskich, francuskich, hiszpańskich, włoskich itp. W innej klasyfikacji bierze się pod uwagę funkcję społeczną, jaką pełnili święci, np. papieże, biskupi, opaci, misjonarze, twórcy zakonów, żołnierze itp.⁵⁵

Klasyfikacja powinna jak najwszechstronniej pomagać do zrozumienia badanych problemów związanych z wezwaniami, np. wyodrębnienie wezwań odnoszących się do trzech osób Boskich, maryjnych, anielskich i dotyczących świętych może rzucić światło na religijność społeczeństwa. Klasyfikacja powinna m.in. pomóc do uchwycenia prawidłowości w wyborze patrociniów, np. uwzględnienie elementu chronologicznego może wskazać na tereny szczególnego kultu męczenników rzymskich pierwszych wieków chrześcijaństwa lub świętych z czasów wojen krzyżowych. Klasyfikacja powinna być związana z charakterem badań. Przy studiach bardziej wnikliwych, gdzie chodzi o ustalenie chronologii patrociniów i analizę motywów ich wyboru, klasyfikacja powinna uwzględniać wiele aspektów. Nie wykluczone, że element narodowościowy, funkcji społecznej czy zawodu świętego może odgrywać ważną rolę. Może się np. okazać, że na niektórych terenach czczono szczególnie biskupów (bo np. fundatorami kościołów byli biskupi), na innych zaś świętych narodowych. Byłoby rzeczą bardzo istotną, by przy opracowywaniu wezwań w poszczególnych krajach ustalić jednolitą klasyfikację umożli-

⁵² Przykładowo wymienić można następujące prace, w których niezależnie od innych uwzględnia się ten właśnie aspekt: W. M. Benzera th. *Die Kirchenpatrone der alten Diözese Lausanne im Mittelalter*. „Freiburger Geschichtsblätter” Bd. 20: 1913, za: Delehaye. *Loca sanctorum* s. 34; H. Helbig. *Untersuchungen über die Kirchenpatroninnen in Sachsen auf siedlungsgeschichtlicher Grundlage*. Berlin 1940; F. Hiller, jw. (rec. H. Delehaye. „Anall. Boll.” T. 51: 1932 s. 162n.); E. Gruber. *Die Stiftungsheiligen der Diözese Sitten im Mittelalter*. Freiburg (rec. H. Delehaye „Anal. Boll.” T. 51: 1932 s. 161).

⁵³ Np. W. Stüwer. *Die Kirchenpatroninnen im Kölner Grossarchidiakonats Xanten. Beiträge zur Kulturgeschichte des Niederrheins*. Bonn 1938 (rec. M. Coens. „Anal. Boll.” T. 57: 1939 s. 427n.); Helbig, jw. (rec. M. Coens. „Anal. Boll.” T. 60: 1942 s. 261).

⁵⁴ Mackinlay. *Ancient Church Dedications in Scotland*. Vol. 1-2. Edinburgh 1910-1914 — za Delehaye. *Loca sanctorum* s. 35.

⁵⁵ A. Forster. *Studies in Church Dedications*. Vol. 1-3 London 1899, za: Delehaye. *Loca sanctorum* s. 35.

wiającą badania porównawcze. W naszym wypadku klasyfikacja dotycząca wezwań w r. 1914 jest bardzo wstępna, uproszczona, gdyż odnosi się tylko do jednego momentu historycznego. Wyodrębnia się patrocinia trynitarne, to znaczy odnoszące się do Trójcy Przenajświętszej lub jednej z trzech osób Boskich, m a r y j n e, a n i e l s k i e i dotyczące ś w i ę t y c h. W tej ostatniej grupie uszeregowano oddzielnie świętych czczonych w Kościele powszechnym oraz świętych polskich.

Poszczególne typy wezwań nie nastęrczały przy klasyfikacji poważniejszych trudności. Wyjątek stanowiły w tym względzie patrocinia odnoszące się do świętych. Wątpliwości wynikały z braku bliższego określenia specyfikacji świętych, w schematach np.: ap. bp, męcz., wyzn., itp., czy choćby z braku podania daty obchodu święta patronalnego kościoła. Szczególnie dotkliwie odczuwa się tę lukę w sytuacjach, gdy chodzi o świętych z identycznymi imionami, jak: Antoni, Benedykt, Edward, Franciszek, Gertruda, Ignacy, Jan, Józef, Katarzyna, Klara, Leonard, Małgorzata, Maurycjusz, Stanisław, Stefan, Szymon, Tekla. Celem przeprowadzenia identyfikacji tych osób trzeba było wyjść poza schematyzmy 1914 r., szukać uzupełnienia informacji w schematyzmach wcześniejszych lub późniejszych, co dało tylko w sporadycznych wypadkach pozytywne rezultaty. O wiele więcej informacji można było uzyskać wykorzystując diecezjalne kalendarze liturgiczne, rejestrujące listę obchodzonych świąt w diecezji⁵⁶. W niżej podanych zestawieniach przeprowadzoną identyfikację zaznaczono przez podanie przy imieniu świętego daty obchodu jego uroczystości. Z uwagi na większą przejrzystość uzyskany materiał zostanie przedstawiony w tabelach. Tabele uwzględniają typy i odmiany wezwań tylko pierwszoplanowych oraz ich liczebność. Na przebadanym obszarze wyróżnić można 239 odmian wezwań (po ostatecznej identyfikacji liczba ta może ulec małej korekcie) w tym: 24 trynitarne, 35 maryjnych, 3 anielskie i 177 świętych Pańskich⁵⁷. Zestawienie liczbowe poszczególnych typów wezwań na przebadanym terytorium ilustruje następująca tabela:

⁵⁶ Np. spośród dwu św. Tekli, panien z dnia 3 i 23 IX wiadomo, że chodzi o tę drugą (prześladowaną za czasów Nerona, pochodzącą z Azji Mniejszej, zmarłą pod Salencją), gdyż jej święto w kalendarzach liturgicznych w r. 1914 na badanym terytorium (we wszystkich 6 diecezjach, w których występują kościoły pod jej wezwaniem) obchodzi się 22 lub 23 IX natomiast święto tej drugiej św. Tekli nie występuje wcale. Nie zdołano dotychczas zidentyfikować następujących świętych: Albrecht, patr. jerozolimski, Maternus bp męcz., Paweł, Pius, Seweryn, Szymon, Wiktor. Wymienione wezwania występują jednorazowo.

⁵⁷ Niekiedy treść poszczególnych odmian wezwań nie różni się zasadniczo, np.: Duch Święty — Ześlanie Ducha Świętego. W podanych w artykule zestawieniach wyodrębnia się te odmiany zachowując wierność dla źródła.

Tab. 1. Liczebność wezwań według typów

Typ wezwania	Liczba wezwań	
	W liczbach bezwzgl.	W odsetkach
Trynitarne	1100	16,3
Maryjne	1426	21,1
Anielskie	311	4,6
Święci pańscy	3918	58
Razem:	6755	100,0

Wśród patrociniów trynitarnych występują następujące odmiany:

Tab. 2. Wezwania trynitarne

Wezwanie	Liczba	Wezwanie	Liczba
Trójca Przenajświętsza	423	Najświętszy Zbawiciel (Odkupiciel)	9
Duch Święty	45	Narodzenie Pańskie	2
Zesłanie Ducha Świętego	1	Objawienie Pańskie	9
Miłosierdzie Boże	1	Ostatnia Wieczerza	2
Opatrzność Boża	29	Podwyższenie Krzyża Świętego	130
Boże Ciało	36	Przemienienie Pańskie	102
Chrystus Ukrzyżowany	30	Święty Krzyż	76
Dobry Pasterz	3	Wniebowstąpienie Pańskie	15
Grób Pański	1	Zmartwychwstanie Pańskie	2
Imię Jezus	5	Znalezienie Krzyża Świętego	48
Najświętsze Serce Jezusa	100	Żłobek Pański	1
		Święta Rodzina	21

W wezwaniach maryjnych występują następujące odmiany:

Tab. 3. Wezwania maryjne

Wezwanie	Liczba	Wezwanie	Liczba
Imię NMP	40	MB Łaskawa	2
Królowa Polska	11	MB Mazowiecka	1
Matka Boża	1	MB Różańcowa lub Różaniec NMP	37
MB Anielska lub MB z Porcjunkuli	10	MB Nieustającej Pomocy	20
MB Bolesna lub 7 Boleści NMP	28	MB Pocieszenia	11
MB Częstochowska	2	MB Szkaplerzna	2
MB Dobrej Rady	1	MB z Góry Karmel	32
MB Loretańska	1	MB z Lourdes	2
		MB Śnieżna	9

MB Zwycięska	1	Niepokalane Serce NMP	9
MB Wspomożenie Wiernych	9	Notre Dame de France	1
NMP	116	Oczyszczenie NMP	6
NMP Gwiazda Morza	2	Opieka NMP	11
NMP z Anks	1	Wniebowzięcie NMP	427
Narodzenie NMP	227	Zaślubiny NMP i św. Józefa	2
Nawiedzenie NMP	117	Zwiastowanie NMP	49
Niepokalane Poczęcie NMP	180	Złożenie NMP	2

W grupie wezwań poświęconych aniołom rozróżniamy następujące odmiany:

Tab. 4. Wezwania anielskie

Wezwanie	Liczba
Aniołów Stróżów	10
Michał Archanioł	297
Rafał Archanioł	4

Ostatnią grupę wezwań stanowią święci pańscy, których w niniejszym artykule mimo ich wielkiej różnorodności dzielimy tylko na dwie grupy: świętych Kościoła powszechnego i świętych polskich.

Tab. 5. Święci Kościoła powszechnego

Wezwanie	Liczba	Wezwanie	Liczba
Achacjusz i Tow. męcz.	1	Franciszek Borgiasz (jezuita)	1
Afrat pust.	1	Franciszek Ksawery (jezuita)	7
Agnieszka p. męcz.	1	Franciszek Salezy bp. dr Kościoła	4
Aleksander bp męcz.	3	Franciszek z Asyżu (franciszkanin)	32 ^a
Aleksander pap. męcz.	2	Fryderyk bp męcz.	1
Aleksy wyzn.	6	Gertruda p. (cysterka)	1
Alfons Rodriguez (jezuita)	1	Gotard bp (benedyktyn)	3
Alojzy Gonzaga (jezuita)	4	Grzegorz VII pap.	3
Ambroży bp	1	Helena wdowa	2
Anastazy i Wincenty	1	Henryk bp męcz.	1
Andrzej ap.	104	Henryk II cesarz wyzn.	6
Anna	147	Hieronim dr Kościoła	2
Anna i Joachim	3	Idzi opat	18
Antoni opat	3	Ignacy Loyola wyzn. (jezuita)	8
Antoni z Padwy dr Kościoła (franciszkanin)	83	Iwo wyzn.	1
Apolonia	1	Izydor wyzn. oracz	4
Augustyn bp dr Kościoła	7	Jakub Starszy ap.	150
Barbara p. męcz.	61	Jakub Młodszy ap.	5
Barnaba ap.	1		

Bartłomiej ap.	131	Jan Boży wyzn. (bonifrater)	1
Benedykt opat (benedyktyn)	6	Jan Chrzyciel	328 ^b
Benno bp wyzn. (benedyktyn)	7	Jan Ewangelista	24 ^c
Bernardyn ze Sieny (bernardyn)	2	Jan Gwalbert (wałombrozanin)	1
Bonawentura bp dr Kościoła (franciszkanin)	1	Jan Jerozolimski bp	1
Bonifacy bp męcz.	5	Jan Kapistran wyzn. (bernardyn)	1
Bruno bp męcz.	3	Jan Nepomucen męcz.	38
Brygida wdowa (brygidka)	1	Jan Regis (jezuita)	1
Dionizy bp męcz. 9X	1	Jan i Paweł męcz. męcz.	1
Dominik wyzn. (dominikanin)	9	Jerzy męcz.	74
Dorota p. męcz.	31	Joachim	6
Dziesięć Tysięcy Męcz.	5	Jodok wyzn.	1
Edward król	2	Józef Kalasanty wyzn. (pijar)	2
Ekspedyt męcz.	1	Józef oblub. NMP	130 ^d
Eliasz prorok	2	Juda Tadeusz ap.	3
Elżbieta wdowa	15	Justyn męcz.	1
Erazm bp męcz.	4	Kajetan wyzn. (teatyn)	3
Fabian i Sebastian męcz.	7	Karol Boromeusz bp wyzn.	12
Feliks Walezy (trynitarz)	1	Katarzyna p. męcz.	160
Feliks i Adaukt męcz.	2	Kilian bp męcz.	1
Filip i Jakub ap.	14	Klara p. (klaryska)	3
Filip Nereusz (oratorianin)	2	Klemens I pap. męcz.	24
Filomena p. męcz.	1	Kosma i Damian męcz.	2
Florian męcz.	29	Krzysztof męcz.	1
Leonard opat 6 XI	1	Leon W. pap. dr Kościoła	1
Leonard wyzn. (franciszkanin)	16	Szczepan I męcz.	6
Ludwik król wyzn.	13	Szymon i Juda ap. ap.	40
Łazarz	1	Szymon Stock wyzn. (karmelita)	1
Łukasz Ewang.	5	Tekla p. męcz. 22 lub 23 IX	9
Maciej ap.	11	Teodor męcz.	3
Małgorzata p. męcz. 13 lub 27 VII	67	Teresa p. (karmelitanka) 15X	6
Marcin bp wyzn.	185	Tomasz ap.	8
Marek Ewang.	8	Tomasz Kantuarijski bp męcz.	4
Maria Magdalena	126	Tymoteusz bp męcz.	1
Mateusz Ewang.	48	Ulryk bp wyzn.	1
Maurycy męcz. 22 IX	1	Urban pap. męcz.	5
Meinulf	11	Urszula męcz. lub Urszula p. męcz. i Towarzyszki	12
Mikołaj bp wyzn.	332	Wacław król męcz.	10
Nawrócenie św. Pawła ap.	7	Walenty męcz.	11
Nikazy bp męcz. 14 XII	1	Wawrzyniec męcz.	171
Norbert bp wyzn. (norbertanin)	1	Wendelin opat	6
Onufry pust.	2	Weronika	1
Oswald męcz.	1	Wincenty a Paulo wyzn. (misionarz)	6
Otto bp wyzn.	2	Wincenty diakon męcz.	3
Pankracy męcz. 12 V	1	Wincenty bp męcz.	2
Piotr ap.	10 ^e		
Piotr i Paweł ap.	242		

Piotr z Alkantary (franciszka- nin)	1	Wincenty Ferreriusz (dominika- nin)	3
Pius V pap.	2	Wit męcz.	5
Prokop opat	4	Wit i Modest męcz.	1
Roch wyzn.	20	Witalis męcz.	1
Rozalia p. męcz.	1	Władysław król wyzn.	3
Rozesłanie Apostołów	4	Wolfgang bp (benedyktyn)	1
Sebastian męcz.	12	Wszyscy Święci	129
Stefan pap. męcz.	1	Zofia wdowa	8
Stefan wyzn. król	5	Zygmunt król męcz.	12

- a) W tym Stygmaty Św. Franciszka 3
 b) W tym Narodzenie Jana Chrzciciela, Ścięcie Jana Chrzciciela 13
 c) W tym Jan ante Portam Latinam 4
 d) W tym Opieki św. Józefa 19
 e) W tym Piotr w okowach 3

Tab. 6. Święci polscy

Wezwanie	Liczba
Bronisława p. (norbertanka)	1
Jacek wyzn. (dominikanin)	13
Jadwiga wdowa (cysterka)	77
Jan z Dukli wyzn. (bernardyn)	3
Jan Kanty wyzn.	7
Jozafat bp męcz. (bazylianin)	1
Kazimierz królewicz wyzn.	41
Kinga p. (klaryska)	2
Władysław z Gielniowa wyzn. (bernardyn)	2
Stanisław bp męcz.	220 ^a
Stanisław Kostka wyzn. (jezuita)	10
Wojciech bp męcz.	138
Szymon z Lipnicy wyzn. (bernardyn)	1

- a) W tym translacja św. Stanisława (Pod wezwaniem Wszystkich Świętych było 129 Kościołów)

Pierwszym wnioskiem, jaki narzuca się po przeglądzie powyższych zestawień jest duża nierównomierność liczb przy poszczególnych wezwaniach. Na 239 wezwań różnych odmian — 50 spośród nich występuje jednorazowo. Do grupy najczęściej powtarzających się — występujących od 472 do 100 razy należy tylko 25 wezwań. Warto je jeszcze raz zestawić, gdyż właśnie one obejmują większość kościołów — 4807, co stanowi 71% ogółu.

Tab. 7. Wezwania najczęściej występujące

W e z w a n i e	Liczba	W e z w a n i e	Liczba
Wniebowzięcie NMP	472	Anna	147
Trójca Przenajświętsza	423	Wojciech bp męcz.	138
Mikołaj bp. wyzn.	332	Bartłomiej ap.	131
Jan Chrzciciel	302	Podwyższenie św. Krzyża	130
Michał Archanioł	297	Wszystkich Świętych	129
Piotr i Paweł ap.	242	Maria Magdalena	126
Narodzenie NMP	227	Nawiedzenie NMP	117
Stanisław bp męcz.	215	NMP	116
Marcin bp wyzn.	185	Józef Oblub. NMP	111
Niepokalane Poczęcie NMP	180	Andrzej ap.	104
Wawrzyniec męcz.	171	Przemienienie Pańskie	102
Katarzyna p. męcz.	160	Najśw. Serce Jezusa	100
Jakub Starszy ap.	150		

Zestawiony tu i wstępnie uporządkowany materiał nie pozwala na daleko idące wnioski. Wskazuje on jedynie na rodzaje wezwań i ich liczebność. Postacią niewątpliwie najbardziej popularną jest w świetle powyższych zestawień Najśw. Maria Panna. Poświęcono jej aż 1426 kościołów. Wprawdzie największą ich ilość, bo aż 3916 dedykowano świętym pańskim, ale na każdego z nich przypada przeciętnie ok. 22 kościoły. Dysproporcja zatem między świętymi a NMP jest ogromna. Poza tym dużą popularnością cieszą się trzy osoby Boskie, którym poświęcono 1100 kościołów. Postać Chrystusa, któremu dedykowano 601 kościołów wybijają się wśród nich na plan pierwszy. Zestaw różnych wezwań kościelnych na przebadanym terytorium wymaga głębszego przeanalizowania. Sprawą najistotniejszą będzie chronologia i miejsce, skąd wezwanie przyszło. Już pobieżny przegląd tych zestawień wskazuje na znaczną przewagę świętych ewangelicznych, którym dedykowano 1566 kościołów, co stanowi 23% ogółu znanych wezwań. Innym świętym, z różnych okresów chronologicznych, poświęcono 2350 kościołów. Są to przede wszystkim święci czczeni w Kościele powszechnym, szczególnie w średniowieczu. W niewielkim procencie występują polscy święci: ogółem 518 kościołów, co stanowi ok. 8% znanych wezwań. Wśród świętych spotykamy postacie pełniące bardzo różne funkcje społeczne, jest wśród nich np. 26 biskupów, 8 papieży, 7 królów, 52 członków różnych zakonów (łącznie z pustelnikami, opatami i kobietami zakonnkami). Na szczególną uwagę zasługuje grupa tych 25 najliczniejszych wezwań. Wśród nich występują 4 wezwania trynitarnie, 5 maryjnych, jedno anielskie i 15 odnoszących się do świętych. Wśród tych ostatnich przeważają jacy święci ewangeliczni (8 odmian), poza tym czterech biskupów i dwu

męczenników. (Zob. Tabela nr 8). Św. Mikołaj zajmuje wśród wszystkich świętych miejsce naczelne.

Zestawione wyniki są wstępnym etapem przygotowania materiału do map problemowych, stanowiących ważną część atlasu chrześcijaństwa, do którego musi wejść i Polska. Dopiero mapa wskaże wzajemne związki i wpływy między poszczególnymi krajami, na lokalizację poszczególnych wezwań, a może i drogi, którymi wędrowały.

RECHERCHES SUR LES PATRONAGES DES EGLISES. QUESTIONS CHOISIES

Résumé

L'article est composé de deux parties. La première traite de l'état de recherches sur les patronages en Europe et en Pologne. De telles études ont déjà une longue tradition dans les pays européens tels que l'Allemagne, l'Autriche, la Suisse et portent habituellement leur attention sur des territoires administrativement délimités; diocèse, archidiaconé, région etc. Ce n'est que rarement qu'elles concernent tout le pays et plus rarement encore l'Europe. D'une façon générale, elles manquent d'une méthode universellement valable et négligent de se servir de cartes, indispensables à l'illustration du problème. Dans l'historiographie polonaise, les recherches sur les patronages en sont seulement à leurs débuts. Le problème n'intéressa que marginalement. L'auteur de la présente étude propose les recherches sous deux aspects: celui des études approfondies sur le culte des saints, études qui auraient le caractère de sondages et dans lesquelles les patronages ne seraient qu'un parmi d'autres éléments de l'analyse, et celui de l'enregistrement des patronages des églises sur le territoire de toute la Pologne, à différentes époques historiques. Le but d'une telle analyse serait l'élaboration des cartes de patronages en Pologne.

La deuxième partie de l'article présente les résultats des recherches sur les patronages à l'époque précédant la première guerre mondiale; ils concernent les métropoles suivantes: Mohylow, Varsovie, Gniezno, Poznań, et Lwów ainsi que les diocèses de Wrocław et de la Warmie. Il s'agit donc du territoire englobant la grande majorité des terres historiques de la Pologne. La documentation recueillie au moyen de l'inventarisation des patronages a été classée de façon suivante; patronages invoquant la Trinité, Marie, les anges et les saints. Le tableau n° 1 en présente la classification en pourcentage. Il s'avéra que dans cette masse de différents patronages dont le nombre s'élève à 239 il n'y a que 25 qui se répètent régulièrement; cet état de chose apparaît dans le tableau n° 8. Une pareille inventarisation devrait englober le territoire de toute l'Europe et à différentes périodes de l'histoire; à partir de ces matériaux, il serait possible d'élaborer des cartes profilées de l'Europe. L'article postule en outre d'unifier, sur le plan européen, les méthodes des recherches sur les patronages.